

Rapport ervaringen GSB-leden Europees Parlementsverkiezing 2024

In opdracht van de Kiesraad

Onderzoek uitgevoerd door Blauw Research

Projectnummer 32362

Augustus 2024

Inhoudsopgave

1	Inleiding	2
1.1	Aanleiding van het onderzoek	2
1.2	Onderzoeksdoelstelling	3
1.3	Opzet van het onderzoek	3
2	Managementsamenvatting	4
3	Vorbereiding van de zitting van het GSB	5
3.1	Inhoudelijke informatie vergaren.....	5
3.2	Organisatie van de zitting.....	8
3.2.1	Het uitvoerende team	8
3.2.2	Taken verspreid over twee dagen	8
3.2.3	De locatie van de werkzaamheden.....	9
4	Uitvoering van de zitting van het GSB	10
4.1	Tijdsduur voor de zitting (vrijdag-maandag)	10
4.2	Weinig belangstellenden tijdens de zitting van het GSB.....	10
4.3	Uitvoer van het controleprotocol NPVV	10
4.4	Controletaken voor decentrale stemopneming (DSO).....	11
4.5	Controletaken voor centrale stemopneming (CSO)	12
4.6	Modellen processen verbaal en corrigenda.....	13
4.7	Invoer van OSV2020	16
4.8	Voorkeur voor decentrale stemopneming versus centrale stemopneming	16
5	Nieuwe zitting van het GSB.....	18
5.1	Redenen voor een extra zitting	18
5.2	Contact tussen het GSB en het CSB (de Kiesraad).....	19
6	Gemeenteraadsverkiezingen 2026	20
7	Onderzoeksverantwoording	22
7.1	Opzet van het onderzoek	22
7.2	Respondentenoverzicht	23

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De Kiesraad wil de Europees Parlementsverkiezing van juni 2024 evalueren. Daarom heeft de Kiesraad behoefte aan kwalitatieve inzichten in de ervaringen van leden van het gemeentelijk stembureau (hierna GSB) tijdens de voorbereiding en uitvoering van hun (controle)werkzaamheden bij deze verkiezing. Deze inzichten zijn van belang om te toetsen of de uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces is vergroot sinds de Tweede Kamerverkiezing van 2023 en om te toetsen waar nog winst te behalen is.

In maart en april 2023 heeft Blauw Research een vergelijkbare evaluatie gedaan¹ in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (hierna BZK). Toen zijn de ervaringen van zowel GSB-leden als leden van het centraal stembureau (hierna CSB) geëvalueerd naar aanleiding van de provinciale staten- en de waterschapsverkiezingen 2023 (hierna PS/WS). Daarnaast heeft Blauw Research in december 2023 in opdracht van de Kiesraad een vergelijkbare evaluatie gedaan naar ervaringen van GSB-leden tijdens de Tweede Kamerverkiezing (hierna TK)².

Dit rapport beschrijft in chronologische volgorde de werkzaamheden van GSB-leden tijdens de Europees Parlementsverkiezing 2024 en hoe zij dit ervaren hebben. Als deze ervaringen verschillen ten opzichte van de ervaringen bij de Tweede Kamerverkiezing en de provinciale staten- en de waterschapsverkiezingen 2023, dan wordt dit in het betreffende hoofdstuk direct beschreven.

[Over de nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen \(NPVV\)](#)

De nieuwe procedure die sinds 1 januari 2023 van kracht is, creëert de mogelijkheid om tijdig vóór de vaststelling van de uitslag van een verkiezing eventuele (tel)fouten te constateren én deze op een transparante en controleerbare manier te corrigeren. Dit verkleint de kans dat er op het laatste moment nog tot een hertelling moet worden besloten of dat er een uitslag wordt vastgesteld die fouten bevat. Onderdeel van NPVV zijn de invoering van het gemeentelijk stembureau en de toevoeging van taken voor het centraal stembureau.

Meer informatie over NPVV is te vinden op de volgende pagina:

[Bundel factsheets over vaststelling verkiezingsuitslagen | Publicatie | Rijksoverheid.nl \(sitearchief.nl\)](#)

[Wijzigingen in de procedures na de evaluatie van de TK-verkiezingen 2023](#)

De TK-verkiezingen 2023 zijn uitgebreid geëvalueerd. Als gevolg hiervan hebben de Kiesraad en het ministerie van BZK wijzigingen doorgevoerd in de processen. Deze zijn onder andere:

- Proces van terugverwijzing/nieuwe zitting:
 - De nieuwe applicatie TOPdesk. Het CSB gebruikt deze applicatie om (mogelijke) terugverwijzingen bij te houden en daarover te communiceren met GSB's;
 - E-mails over wel of geen terugverwijzing(en) zijn verbeterd (minder alsof de e-mail vanuit een computer geschreven is);
 - Het CSB werkt nu met vier eilanden met ieder vier medewerkers, ofwel 16 medewerkers in totaal. Medewerkers van de Kiesraad kregen een aantal kieskringen toegewezen. Hierdoor had men meer overzicht van de terugverwijzingen in de desbetreffende kieskringen. Daarnaast hadden de GSB's hierdoor een vast aanspreekpunt;
 - Het CSB legt enkel concrete opdrachten terug, ofwel geen verzoeken van 'vooraf bekijken'.
- Aanpassingen in met name de volgende factsheets
 - Aanpassingen in de factsheet 'Overdracht van documenten';
 - Aanpassing van de factsheet 'Nieuwe zitting GSB' naar een factsheet 'Terugverwijzingen en nieuwe zitting GSB', inclusief een beslisboom voor zowel CSO als DSO.
- Aanpassingen in modellen (processen verbaal en corrigenda), onder andere:
 - Tekstuele wijzigingen in het pv Na 31-1 (hierna pv), het pv Na 31-2 en het corrigendum Na 14-2. Deze wijzigingen hadden als doel om de modellen toe te lichten, de consistentie

¹ [Ervaringen GSB- en CSB-leden provinciale Verkiezingen en waterschapsverkiezingen 2023 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

² [Rapport ervaringen GSB leden verkiezing Tweede Kamerverkiezing 2023 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

tussen de modellen te vergroten en om de regels rondom (onverklaarde) telverschillen te verhelderen;

- o In bijlage 2 van pv Na 31-2 in rubriek 3 is er een vierde antwoordoptie toegevoegd. Namelijk 'nee, maar er was sprake van een onverklaard verschil geconstateerd door het stembureau.'. Ook dit was bedoeld om de regels rondom (onverklaarde) telverschillen te verhelderen.

1.2 Onderzoeksdoelstelling

Doel van het onderzoek is inzicht te krijgen in de beoordeling en ervaringen van GSB-leden tijdens de voorbereiding en uitvoering van hun werk als lid en de specifieke rol die ze daarin vervullen. Daarnaast moet het onderzoek inzichtelijk maken of de uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces is vergroot sinds de TK-verkiezingen in november 2023 (toen voor de tweede keer gewerkt werd met NPVV) en waar nog winst te behalen is.

Waar in het rapport gesproken wordt over leden worden zowel de officieel benoemde leden van het GSB bedoeld, als ook de ambtelijke ondersteuning uit de gemeentelijke organisatie (met name team Verkiezingen). Tijdens dit onderzoek is gebleken dat ook deze ambtelijke ondersteuning nodig was om alle taken op tijd af te krijgen.

1.3 Opzet van het onderzoek

Er vonden zes focusgroepen met GSB-leden plaats. Er is in totaal met $n=31$ leden gesproken waarvan $n=22$ te maken hadden met een centrale stemopneming (CSO) en $n=9$ leden met een decentrale stemopneming (DSO). De focusgroepen waren ingedeeld naar grootte van de gemeente (groot, middelgroot en klein). Informatie over de steekproefsamenstelling staat in hoofdstuk zes.

Het onderzoek vond plaats op 26, 27 en 28 juni 2024. De focusgroepen waren online via Microsoft Teams. De medewerkers van de Kiesraad hebben tijdens de focusgroepen anoniem meegekeken, waarvan één dag gezamenlijk bij Blauw Research in Rotterdam op locatie. De meekijkers hebben aanvullende vragen aan de deelnemers kunnen stellen.

Disclaimer

Dit kwalitatieve onderzoek is inventariserend en toetsend. De resultaten zijn representatief in termen van meningen van de doelgroepen, niet representatief in termen van aantallen. Ofwel: de uitkomsten zijn indicatief en hypothesevormend en geen (cijfermatig bewezen) feiten.

Ipsos I&O heeft een kwantitatief onderzoek uitgevoerd. Hier lag de nadruk op de evaluatie van de voorbereidende en uitvoerende taken in het proces, niet zijnde de GSB taken, waaronder o.a. het vervoer van de stembussen en de processen verbaal. Daarom gaan we in dit rapport niet in op deze onderwerpen.

2 Managementsamenvatting

Over het algemeen zijn de ervaringen van GSB-leden ten aanzien van hun taken rondom de Europees Parlementsvierkiezing positief, zeker vergeleken met de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen en de Tweede Kamerverkiezing in 2023. Daarbij is het belangrijk om te vermelden dat het dit keer een kleine verkiezing betrof, waarbij de opkomst lager was dan bijvoorbeeld de TK23. Er waren minder stembureaus. Er hoefden minder stemmen geteld of gecontroleerd te worden. GSB-leden hadden nu minder met hertellingen te maken, het overzicht bleef beter bewaard en ze waren op tijd klaar. Daarnaast waren er weinig terugverwijzingen vanuit het CSB. Al deze factoren zijn van invloed op het positieve beeld van de GSB-leden. Daarnaast hebben GSB-leden inmiddels ervaring met NPVV, omdat vaak dezelfde teams als bij de voorgaande verkiezingen (TK23, PS/WS23) werden ingezet. Daardoor verliepen de GSB-taken nu ook soepeler.

GSB-leden zien duidelijk verbeteringen in de informatievoorziening en ondersteuning vanuit de Kiesraad in vergelijking met de PS/WS23 en de TK23. Veel genoemde positieve ervaringen zijn:

- De informatie was up-to-date, consistent en op tijd beschikbaar. De nieuwsbrieven zorgden ervoor dat men goed op de hoogte bleef van de laatste ontwikkelingen.
- De factsheets en webinars waren overall nuttig, duidelijk en hielpen goed in de voorbereiding voor de GSB-taken.
- De deelname van de Kiesraad aan het NVVB congres was waardevol, omdat men daar ook andere GSB-leden kon ontmoeten.
- Over het contact met het informatiepunt was men bij deze verkiezing tevreden.
- De invoering van TOPdesk (met o.a. het krijgen van een e-mail en een bericht in TOPdesk over een eventuele terugverwijzing) ziet men als een verbetering ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezing 2023. Hierdoor werd het contact tussen het GSB en het CSB als positiever ervaren.

Toch ziet men ook nog een aantal belangrijke verbeterpunten om de GSB-taken voor de komende verkiezingen beter te laten verlopen. De belangrijkste verbeterpunten die genoemd zijn:

- De modellen van pv's en corrigenda zijn nog steeds onduidelijk en niet handzaam. Men ervaart het taalgebruik en de titels van de modellen als te ingewikkeld. Ook is er behoefte aan het beter aansluiten van de modellen op de praktijk van de GSB-taken. Dit verbeterpunt heeft voor GSB-leden de hoogste prioriteit.
- De factsheet 'Terugverwijzingen en nieuwe zitting GSB' wordt gewaardeerd, maar deze maakt nog onvoldoende duidelijk hoe men de bijbehorende documenten moet invullen.
- Er waren bij deze verkiezingen weinig gemeenten met een terugverwijzing vanuit het CSB. Sommige gemeenten met een terugverwijzing wisten niet goed hoe ze de documenten moesten invullen. Zij willen ter voorbereiding een voorbeeld van een ingevuld pv zien, zodat het eenvoudiger wordt om deze in te vullen.
- De invoer van OSV2020 is soms nog te ingewikkeld en komt niet goed overeen met de volgordes in de processen verbaal en corrigenda. Door de flow van OSV2020 beter aan te laten sluiten op het proces, wordt het eenvoudiger om deze GSB-taak uit te voeren. Ook is er behoefte aan een factsheet over de invoer in OSV2020.
- Er is behoefte aan meer structuur per inloopsprekkuur. Bijvoorbeeld een agenda en thema.
- De e-learnings van commerciële partijen vindt men ondermaats. Het zou volgens GSB-leden beter zijn als de Kiesraad trainingen over de GSB-werkzaamheden aanbiedt.
- Er is nog steeds weinig begrip voor het controleprotocol van NPVV. Men ziet een rol voor de Kiesraad om beter uit te leggen *waarom* deze controle uitgevoerd moet worden.
- Met name grote gemeenten hebben er behoefte aan om mee te denken over verbeterpunten voor komende verkiezingen in plaats van alleen geïnformeerd te worden over de taken die ze uit moeten voeren.
- Gemeenten beseffen zich onvoldoende wat het betekent om bij de gemeenteraadsverkiezing 2026 de rol van CSB uit te voeren. Hierdoor is men vaak nog niet bezig met de voorbereidingen op deze verkiezing. Veel gemeenten verwachten dat 2025 een rustig (verkiezings)jaar wordt, terwijl andere (met name grote) gemeenten zich realiseren dat dit juist een druk jaar wordt. Men vindt het daarom belangrijk dat de Kiesraad gemeenten informeert over de rol als CSB tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 2026 en andere belangrijke ontwikkelingen.

3 Voorbereiding van de zitting van het GSB

Dit hoofdstuk beschrijft hoe GSB-leden zich voorbereiden op hun taken en verantwoordelijkheden. Zowel inhoudelijk (informatie) als praktisch (de organisatie) en het gebruik van OSV2020.

Ter achtergrond: Het GSB moet tijdens een openbare zitting de uitkomsten van de verkiezingen op gemeentelijk niveau vaststellen. Er zijn twee manieren waarop de stemmen in de gemeente geteld kunnen worden. Hierdoor verschillen ook de taken van de GSB-leden.

- *Optie 1: De decentrale stemopneming (DSO). Hierbij tellen de stembureaus op de avond van de stemming zowel de stemmen per lijst als per kandidaat. Het GSB controleert de volgende dag de processen-verbaal van de stembureaus. Bij (vermoedelijke) fouten of onverklaarde telverschillen worden de stemmen van dat stembureau geheel of gedeeltelijk herteld. DSO was bij de verkiezingen vóór 2023 de gangbare procedure.*
- *Optie 2: De centrale stemopneming (CSO). Hierbij tellen de stembureaus op de avond van de stemming alleen de stemmen per lijst. Het GSB telt de volgende dag zelf de stemmen per kandidaat en stelt de som van de aantallen stemmen per lijst vast.*

3.1 Inhoudelijke informatie vergaren

Uit de gesprekken met GSB-leden bleek dat zij veel gebruik maken van middelen die het ministerie van BZK, de Kiesraad, VNG, NVVB en Elect-iT beschikbaar stellen. Daarnaast maken zij gebruik van instructiematerialen van commerciële partijen, zoals de e-learning van SEP en trainingen van de VOX telmethode. Team verkiezingen maken ook zelf veel instructiematerialen, zoals draaiboeken en trainingen. Overall vonden de GSB-leden de instructiematerialen beter dan bij de vorige verkiezingen. De instructiematerialen waren duidelijker, beter leesbaar en op tijd beschikbaar. Daarnaast was de informatie vanuit de verschillende bronnen consistent. Ook noemden GSB-leden vaak dat het voorbereiden en uitvoeren van de taken als GSB-lid inmiddels routine zijn geworden, omdat dit voor de meesten de derde keer is dat men werkt met NPVV. Hierdoor kost het GSB-leden minder tijd om zich voor te bereiden. Er wordt steeds beter begrepen wat men moet doen. Wijzigingen en eventuele nieuwe informatie bereid men wel grondig voor. Tot slot speelt het mee dat de Europees Parlementsverkiezing een kleine verkiezing is, met vaak een lagere opkomst dan bijvoorbeeld een Tweede Kamerverkiezing. Daardoor zijn er minder stemmen te tellen en is het GSB minder druk en is het minder complex om de controletaken uit te voeren. GSB-leden vinden de voorbereiding hierdoor ook makkelijker.

Echter, men ziet nog wel verbeterpunten op de voorbereiding van de GSB-werkzaamheden. Men wil in de voorbereiding bijvoorbeeld een betere uitleg over het invullen van de pv's en corrigenda, een eenvoudiger en betere uitleg over de invoer van OSV2020, beter georganiseerde spreekuren en de mogelijkheid om niet-commerciële trainingen te volgen. Daarnaast willen GSB's meer informatie ontvangen over de reden achter het doorvoeren van wijzigingen. Dit helpt hen om beter te begrijpen waarom de Kiesraad en het ministerie van BZK bepaalde keuzes maken. Grote gemeenten willen meer betrokken worden en vooraf meedenken over wijzigingen die eventueel worden doorgevoerd. Op die manier denkt men dat de wijzigingen beter aansluiten op de praktijk. Middelgrote gemeenten noemden daarnaast dat zij graag inzichtelijk willen krijgen wat de Kiesraad en het ministerie van BZK met de resultaten uit de verschillende evaluaties doet. Navolgend gaan we in op de gebruikte instructiematerialen en de eventuele verbeterpunten die men hiervoor ziet:

- *Factsheets – Ministerie van BZK en Kiesraad: GSB-leden zijn wederom positief over de factsheets. Men vond deze duidelijker dan bij de voorgaande verkiezingen. Bij voorgaande verkiezingen was de uitleg in de factsheets soms voor meerdere interpretaties vatbaar. Wel noemde een paar GSB-leden dat er nog fouten in de factsheets stonden, zoals 'Tweede Kamerverkiezing' i.p.v. 'Europees Parlementsverkiezing'. Daarnaast vindt men het onpraktisch dat er soms wordt doorverwezen van de ene factsheet naar de andere factsheet. Dan moet men de andere factsheet lezen om de volledige informatie te krijgen. De factsheets worden door veel GSB-leden gebruikt. Zowel ter voorbereiding op de taken als ook tijdens de uitvoering van de taken zelf. De factsheets zijn ook prettig als instructiemateriaal voor mensen die nieuw zijn met dit proces. De hoeveelheid informatie (waaronder de verschillende factsheets) kan voor deze mensen die nieuw zijn wel overweldigend zijn.*

- *Factsheet 'Terugverwijzingen en nieuwe zitting GSB'*: De factsheet over de nieuwe zitting was bij de Europees Parlementsverkiezing nieuw. Deze werd wisselend beoordeeld. Sommigen vonden de factsheet ondersteunend en duidelijk. Anderen vonden dat de factsheet niet volledig was. Zij liepen er tijdens de nieuwe zitting tegenaan dat zij niet wisten wat er in de documenten moest worden ingevuld. De factsheet hielp hierin onvoldoende, waardoor men onzeker was of men het goed had ingevuld. Men gaf als tip om in de factsheet een voorbeeld van een voor-gevuld pv toe te voegen, zodat men precies kan zien wat waar moet worden ingevuld.
- *Verkiezingentoolkit– Ministerie van BZK (zie [Verkiezingentoolkit](#) | [Verkiezing Europees Parlement](#) | [Rijksoverheid.nl \(sitearchief.nl\)](#))*: Hierin staat alle informatie die men kan gebruiken ter voorbereiding op één plek. Dit vond men prettig. Daarnaast is de toolkit handig om erbij te houden tijdens de verkiezingen, om terug te lezen hoe iets precies zit. Men vond de inhoud van de toolkit duidelijker dan bij de voorgaande verkiezingen.
- *Nieuwsbrief – Ministerie van BZK en Kiesraad*: GSB-leden zijn tevreden over de nieuwsbrieven. Men heeft de voorkeur voor de nieuwsbrief t.o.v. de e-mails die men bij de PS-/WS-verkiezingen ook regelmatig ontving. In de nieuwsbrieven is het makkelijker om informatie op te zoeken. Daarnaast is het prettig dat de informatie gebundeld staat. De informatie is vaak nuttig en het is handig om up to date te blijven van ontwikkelingen en wijzigingen. Echter, soms staat er een wijziging in de nieuwsbrief, maar wordt er vervolgens niet uitgelegd waarom die wijziging wordt gemaakt en hoe men dit moet toepassen. Men heeft behoefte aan uitleg waarom bepaalde wijzigingen worden doorgevoerd. Daarnaast wil men weten hoe dit bijvoorbeeld moet worden ingevuld in een proces verbaal. Dat is nu niet altijd duidelijk. Over de wijziging naar een vierde optie met 'nee' op het pv Na 31-2 (bijlage 2, rubriek 3). Dit kwam voor veel gemeenten als een verrassing. Veel gemeenten hadden hun proces al ingericht op drie opties i.p.v. vier, voordat ze deze wijziging ontdekten. Het stond in de nieuwsbrief, maar was verstopt en het kreeg te weinig aandacht. Er werd onvoldoende toegelicht wat het precies betekent voor het proces en het proces verbaal. De NVVB heeft op een later moment wel een goede toelichting in een nieuwsbrief gegeven. Dergelijke belangrijke wijzigingen mogen van GSB-leden meer aandacht krijgen.
- *Inloopsprekuren – Kiesraad en Ministerie van BZK*: Men is positief dat er de mogelijkheid was om wederom gebruik te maken van inloopsprekuren. Men vindt het prettig om vragen te kunnen stellen en om vragen van anderen te horen. Echter, dit keer waren er bij sommige spreken weinig vragen. Dan viel het stil tijdens het spreekuur. Men verwachtte dan dat de Kiesraad/Ministerie van BZK de inloopsprekuren meer zouden aanjagen, zodat er meer vragen zouden komen. Men geeft als tip om de volgende keer een agenda te maken, waarbij bijvoorbeeld belangrijke wijzigingen of andere zaken worden besproken tijdens het spreekuur en dat men vervolgens daar vragen over kan stellen. Eén van de GSB-leden noemde dat men niet tevreden was over het spreekuur dit keer, omdat de persoon die het spreekuur begeleidde geen antwoord had of verkeerde antwoorden gaf op de vragen die GSB-leden hadden. Hierdoor ontstond er wel eens discussie in dit spreekuur. De persoon zou ook antwoorden uitzoeken en er later op terugkomen, maar men had vervolgens hier niets meer over gehoord.
- *Webinars – Kiesraad of ministerie van BZK*: De webinars van de Kiesraad worden over het algemeen positief beoordeeld. Men vond de informatie in de webinars erg duidelijk. Er wordt in de webinars diep ingegaan op NPVV, dat vond men prettig. Het is daarnaast prettig dat er zowel live bijeenkomsten als online webinars zijn waarin ongeveer dezelfde informatie wordt gedeeld, hierdoor hoeft niet iedereen naar Den Haag te komen. Vooral GSB-leden die verder weg van Den Haag wonen, vinden dit prettig. Er werd daarnaast goed gecommuniceerd dat men niet overal (webinars, NVVB-congres en bijeenkomst) heen hoeft, omdat daar dezelfde informatie werd gegeven. Dat vond men prettig. Als feedback over de webinars noemden GSB-leden dat de webinars soms niet gestructureerd verlopen doordat er tussendoor vragen worden gesteld, bijvoorbeeld over onderwerpen die buiten de scope van dat webinar vallen. Zo was er een webinar van het ministerie van BZK over toegankelijkheid, wat volgens een GSB-lid uiteindelijk helemaal niet over toegankelijkheid ging. Dat vond men lastig. Het is volgens hen prettig als er enige verwachtingsmanagement wordt geschept vooraf aan/aan het begin van het webinar, zodat de deelnemers weten waar het over gaat en dat zij vragen over andere onderwerpen voor een ander moment kunnen bewaren. In het webinar waarin de wijzigingen van deze

verkiezing werden gedeeld, vond men de uitleg wat langdradig. Men vond het ook te vroeg om na 20 minuten al een pauze in te lassen. Dit vond men onnodig. Daarnaast noemt men als tip nog om de bijeenkomsten en webinars op te splitsen naar CSO en DSO, zodat men geen onnodige informatie krijgt.

- *Processen-verbaal en corrigenda*: ter voorbereiding op de taken als GSB-lid zijn de processen verbaal en corrigenda ook doorgenomen. Daarnaast geven gemeenteambtenaren in de voorbereiding zelf instructies over hoe de pv's ingevuld moeten worden. Men vond het taalgebruik nog steeds lastig. Vooral voor mensen die nog niet veel ervaring hebben met de GSB-taken zijn de pv's en corrigenda erg lastig te volgen. Daarnaast vindt men het nog steeds lastig te begrijpen hoe de pv's en corrigenda precies ingevuld moeten worden. Dit is ook erg lastig om uit te leggen aan ambtelijke ondersteuners en/of vrijwilligers. Men mist daarom nog informatie over hoe de pv's en corrigenda moeten worden ingevuld. Hier wil men heldere uitleg over. Daarnaast vond men het lastig dat de Kiesraad vooraf had gezegd dat de pv's makkelijker zouden worden, maar uiteindelijk bleken de pv's dit keer juist nog ingewikkelder door de vierde optie (nee) die werd toegevoegd in de 31-2 bijlage 2, rubriek 3. Hierdoorervaarden GSB-leden soms weerstand bij de ambtelijke ondersteuners en vrijwilligers. Wanneer men zelf instructies maakte voor ambtelijke ondersteuners en/of vrijwilligers was het erg lastig om deze wijziging uit te leggen in instructiemateriaal. Daarnaast zien veel mensen de toegevoegde waarde niet van de vierde optie 'nee', wat de uitleg nog lastiger maakt.
- *Eigen middelen*: Team verkiezingen binnen gemeenten maken zelf vaak ook veel instructiematerialen, zoals draaiboeken, stappenplannen en trainingen. Doordat men inmiddels veel ervaring heeft met het organiseren en houden van een GSB-zitting, lukt het voor hen inmiddels goed om deze instructies zelf te ontwikkelen. Voor deze verkiezing deed men dit nog meer dan voor de TK-verkiezing. Deze instructies gebruiken ze om ambtelijke ondersteuners en vrijwilligers voor te bereiden op hun taken. Met name voor ambtelijke ondersteuners en vrijwilligers die nog geen of weinig ervaring hebben met NPVV en de GSB-zitting. Daarnaast maakt men dagplanningen zodat iedereen weet wie wat doet en op welk moment.
- *Workshop op NVVB-congres*: Over deelname van de Kiesraad aan het NVVB-congres was men positief. Het was interessant dat er verschillende workshops waren waar men aan kon deelnemen. Daarnaast was het prettig dat men collega's kon ontmoeten uit verschillende disciplines om met elkaar te sparren. Hierdoor kwam men erachter dat collega's vaak tegen dezelfde dingen aanlopen. Dat vond men prettig om te weten, omdat men dan niet de enige is die hier tegenaan loopt.
- *Trainingen/e-learnings commerciële partijen*: Er zijn verschillende e-learnings en trainingen van commerciële partijen die men kan volgen. Men heeft met name gebruik gemaakt van de e-learning van SEP. Deze vond men ondermaats, door deze te volgen is men nog niet goed voorbereid op de GSB-taken. GSB-leden geven aan dat zij liever een e-learning van de Kiesraad zouden willen. Zodat mensen die nog geen ervaring hebben met de GSB-taken op de juiste manier worden opgeleid. Men verwacht dat de Kiesraad een meer gedegen e-learning kan geven dan de e-learning van SEP. Daarnaast heeft men trainingen gevolgd over de VOX-telmethode. Deze partij levert ook extra documenten aan om de VOX-telmethode beter uit te leggen. Dit hielp goed om de VOX-telmethode onder de knie krijgen.
- *Training OSV2020*: Ook heeft men gebruik gemaakt van de OSV2020-training. Deze is hetzelfde ervaren als bij de voorgaande jaren terwijl er wel nieuwe filmpjes gemaakt zijn. GSB-leden zijn hier niet tevreden over, omdat de training zowel over de installatie, beheer en over de invoer van OSV2020 gaat. Hierdoor is niet alles binnen de training voor iedereen relevant. De invoer van OSV2020 komt volgens GSB-leden amper aan bod. Daarnaast is de trainer erg technisch onderlegd. Hierdoor is het taalgebruik in de training soms te ingewikkeld. Het is prettiger als de training voor installatie wordt losgetrokken, zodat systeembeheerders die training kunnen volgen en GSB-leden een training kunnen volgen die specifiek over de invoer van OSV2020 gaat.
- *Informatiepunt verkiezingen*: Over het informatiepunt van de Kiesraad was men dit keer erg tevreden. Niet iedereen heeft hier gebruik van gemaakt, maar als men vragen had dan werden die goed beantwoord. Het informatiepunt verkiezingen is verbeterd ten opzichte van de vorige keer.

"De voorlichting is echt verbeterd ten opzichte van de vorige verkiezingen. Ik ben hier heel tevreden over."

- GSB-lid, middelgrote gemeente, DSO

"Ik vind het lastig dat er niet echt een opleiding of e-learning is over de GSB-taken en het vaststellen van de verkiezingsuitslag. We hebben ook een aantal mensen buiten het verkiezingsteam en dat is lastig om daar een goede instructie aan te geven."

- GSB-lid, grote gemeente, DSO

3.2 Organisatie van de zitting

3.2.1 Het uitvoerende team

De organisatie van de GSB-zitting is over het algemeen soepel verlopen. Door de ervaring van de voorgaande verkiezingen was het eenvoudig om een geschikte locatie te vinden en deze op tijd te reserveren. Het hielp ook dat de datum voor deze verkiezing al lang vast stond. Dat de taken verspreid werden over twee dagen riep wisselende reacties op. De werving van GSB-leden ging dit keer wat minder goed dan voorgaande verkiezingen. Navolgend wordt dit verder toegelicht.

Werving van GSB-leden

Voor een groot aantal gemeenten was het bij deze verkiezing erg lastig om voldoende ambtelijke ondersteuners en vrijwilligers voor de GSB-taken te werven. Dit kwam onder andere doordat de Europees Parlementsverkiezing in juni viel. Veel mensen hebben dan al vakantie, waardoor zij niet konden helpen bij de GSB-taken. Gemeenten waren op tijd begonnen met werven, vaak al rond februari. Echter, potentiële GSB-leden hadden toen vaak al een vakantie gepland rond de verkiezing, waardoor zij niet konden helpen. Hierdoor waren er soms ook meer wisselingen in de teams van het GSB, waardoor ervaren mensen moesten worden vervangen door mensen die voor de eerste keer hielpen. Het kostte daardoor meer tijd en moeite om deze mensen instructies te geven over hun taken als GSB-lid. Voor mensen die hier nog geen ervaring mee hebben en bijvoorbeeld niet in het verkiezingsteam zitten, zijn de GSB-werkzaamheden lastiger te begrijpen.

Daarnaast was het voor gemeenten die CSO gebruikten lastig om voldoende vrijwilligers en ambtelijke ondersteuners op vrijdag te vinden, omdat de vrijdag vaak een vrije dag is voor mensen. Het speelde volgens de deelnemers ook mee dat het een kleine, minder bekende verkiezing was.

Er werden dit keer veel gemeenteambtenaren ingezet, zodat er voldoende mensen waren om de taken uit te voeren. Sommige directies van gemeenten hadden een dienstopdracht gegeven dat de medewerkers van gemeenten moesten komen helpen bij de taken van de GSB-zitting, zodat zij er zeker van waren dat er voldoende mensen zouden zijn. Daarnaast werden externe tellers ingehuurd. Dit werd met name gedaan bij CSO.

Er was zelfs een gemeente die bij de Tweede Kamerverkiezing voor CSO had gekozen en nu noodgedwongen voor DSO moest kiezen, omdat men onvoldoende GSB-leden voor CSO kon werven.

3.2.2 Taken verspreid over twee dagen

Doordat het om een Europees Parlementsverkiezing ging, mochten gemeenten de voorlopige uitslagen pas bekendmaken vanaf zondag 9 juni 2024 om 23.00 uur. Toen waren de stembussen in alle lidstaten van de Europese Unie gesloten en kon de verkiezing in andere landen niet beïnvloed worden. Daarom hadden de GSB's op vrijdag 7 juni een zitting voor de (tel)werkzaamheden en een zitting op maandag 10 juni om het pv te ondertekenen en de verkiezingsuitslag bekend te maken.

De meeste gemeenten hadden twee verschillende ruimtes geregeld. Voor de vrijdag had men een grote zaal gehuurd, zoals een sportzaal, evenementenhal of grote vergaderzaal in een hotel. Voor de maandag had men vaak de raadszaal in het gemeentehuis geregeld. Hierdoor ontstonden bij sommige gemeenten problemen met de opslag van de stembussen of boxen. Sommige moesten hierdoor een opslag in de buurt van het gemeentehuis vinden, zodat deze weer makkelijk kon worden geopend. Andere hadden de stembussen of boxen in de raadszaal opgeslagen, hierdoor moest deze echter wel twee weken gereserveerd blijven. Hierdoor konden andere collega's geen

gebruik maken van de raadszaal. Over het huren van een vergaderzaal in een hotel noemt men dat het erg prettig is dat alle nodige faciliteiten al aanwezig zijn, zoals stoelen, tafels, catering, printers etc. Hierdoor wordt men in de organisatie ontzorgd.

De reacties op deze splitsing van de werkzaamheden waren wisselend. Een groot deel van de GSB-leden vond dit geen probleem. Men was op tijd klaar met de (tel)werkzaamheden op vrijdag en had er geen moeite mee dat zij maandag nog een paar laatste handelingen moesten uitvoeren. Er kwam enkel nog een klein team samen op maandag om het pv gereed te maken en de handtekeningen te plaatsen. Andere gemeenten hadden de werkzaamheden liever op vrijdag afgemaakt, omdat men het onzinnig vond dat de taken niet op vrijdag afgemaakt konden worden. Sommige deelnemers vonden het lastig om op maandag voldoende mensen bij elkaar te krijgen. Met name bij kleine gemeenten was dit lastiger. Sommigen hadden liever op de maandag verlof gehad na de drukte rondom de verkiezing. Bij een paar gemeenten vonden GSB-leden het lastig om de splitsing uit te leggen aan collega's, die begrepen het nut hiervan niet.

Daarnaast hadden een aantal GSB-leden vragen over het schorsen. Het was voor een aantal gemeenten niet duidelijk of de zitting wel of niet geschorst moest worden op de vrijdag. Sommigen hadden ergens gelezen dat dat niet moest. Dit was echter verwarrend, omdat men op twee verschillende locaties een zitting hield (op vrijdag bijv. in een sporthal en op maandag in de raadszaal). Daarnaast was dit verwarrend in het proces verbaal, omdat daar geen optie in staat dat er op twee locaties werkzaamheden zijn uitgevoerd. Daardoor wist men niet wat er op het pv moest worden ingevuld. Daarnaast was het onduidelijk welke werkzaamheden op vrijdag afgemaakt moesten worden en welke op maandag pas uitgevoerd mochten worden. Het was onduidelijk waar deze splitsing precies lag, dit was ook niet terug te vinden in de factsheet. Ook waren er vragen over het publiceren van de documenten. Sommige gemeenten publiceerde al uitslagen op vrijdag, terwijl dit pas op maandag officieel mocht. Hierdoor klopten de data op de pv's niet meer.

*"Het was even lastig om vijf mensen bij elkaar te krijgen op de maandag. Er zijn veel mensen die graag verlof willen op de maandag na de verkiezing. Bij een kleine gemeente is dat dan even puzzelen."
- GSB-lid, kleine gemeente, CSO*

*"Ik kon niet goed terugvinden in de factsheet waar de knip lag. Dus wanneer je stopt met de werkzaamheden op vrijdag. Het is fijner als ze duidelijker maken wat we wel en wat niet moeten doen op vrijdag."
- GSB-lid, middelgrote gemeente, CSO*

3.2.3 De locatie van de werkzaamheden

Het regelen van een locatie voor de werkzaamheden op vrijdag verliep bij iedereen goed. Hier zijn bij deze verkiezing geen problemen ontstaan. De locatie gebruiken gemeenten inmiddels bij elke verkiezing en er was dit keer voldoende tijd om de locaties te reserveren. Een paar GSB-leden noemden dat zij voor een volgende keer een nieuwe locatie moeten regelen, omdat de huidige locatie wordt verbouwd of weggaat. Het vinden van een nieuwe locatie zien zij wel als een uitdaging.

4 Uitvoering van de zitting van het GSB

Dit hoofdstuk beschrijft hoe GSB-leden hun taken tijdens de uitvoering van de eerste zitting ervaren hebben (vrijdag en maandag). Daarbij start het hoofdstuk met de tijdsduur van de zitting. Daarna wordt in meer detail gesproken over de controleprotocollen en de uitvoering van de taken bij decentrale- of centrale stemopneming. Het hoofdstuk eindigt bij de voorkeur voor decentrale stemopneming versus centrale stemopneming.

Over het algemeen lijken de GSB-leden positief over de uitvoering van de GSB-werkzaamheden van de Europees Parlementsverkiezing 2024. De GSB-leden noemen hierover dat men inmiddels veel ervaring heeft opgedaan met de controletaken van NPVV. Hierdoor is men goed voorbereid, weet men wat men kan verwachten en lopen de taken soepeler dan bij de voorgaande verkiezingen (PS/WS en TK 2023). Daarnaast is de informatievoorziening vanuit de Kiesraad en het ministerie van BZK verbeterd. Ook hielp het dat het om een veel kleinere, minder aansprekende verkiezing ging dan bijvoorbeeld de TK-verkiezing en PS-/WS-verkiezing. Er was een lagere opkomst en er zijn minder stembureaus. Hierdoor hoeven er minder stemmen geteld te worden. Het is dan makkelijker om het overzicht te bewaren. De controletaken kosten minder tijd, De GSB-werkzaamheden zijn minder complex.

De GSB-leden zien nog wel een aantal verbeterpunten om de uitvoering van de zitting van het GSB beter te laten verlopen. Zo is men kritisch over de verwerking van het controleprotocol en men vindt het belangrijk dat de pv's en corrigenda verder verbeterd worden. De belangrijkste verbeterpunten worden per paragraaf opgesomd.

4.1 Tijdsduur voor de zitting (vrijdag-maandag)

Bij deze Europees Parlementsverkiezing konden de GSB-leden allemaal direct beginnen met de eerste zitting van het GSB op vrijdag.

Alle GSB's waren op vrijdag al klaar met de controlewerkzaamheden. Vaak had men voor 12.00 uur de telwerkzaamheden afgerond. Soms kon de lunch zelfs al eerder geworden geserveerd dan dat men had gepland, omdat men zo vroeg klaar was met de werkzaamheden. Vervolgens was men meestal rond 15.00/16.00 uur klaar met de invoer van de uitslagen in OSV2020 en het uitprinten van de processen verbaal van het GSB. Enkele grote gemeenten waren wat later klaar dan 16.00 uur. Doordat men zo vroeg klaar was met de werkzaamheden, vonden sommige GSB-leden (zoals al eerder genoemd) het onhandig dat men de werkzaamheden op maandag pas kon afronden. Zij hadden dit liever direct op de vrijdag gedaan, omdat ze op die dag ruim de tijd hadden om alles af te ronden.

*"Wij waren om 8.30 uur begonnen en om 12.00 hadden we al geen stembussen meer om te tellen. Dus toen hebben we de lunch moeten vervroegen. Om 16.00 uur was alles klaar, de processen verbaal geprint en alles opgeruimd. Op maandag verder is op zich geen probleem, maar het is wel fijner om het gelijk op vrijdag af te maken omdat we zo op tijd klaar waren.
– GSB-lid, middelgrote gemeente met CSO*

4.2 Weinig belangstellenden tijdens de zitting van het GSB

Veel GSB-leden gaven aan dat de interesse vanuit burgers om tijdens de zitting of de nieuwe zitting mee te kijken zeer beperkt was. Bij de meeste gemeenten is geen enkele burger komen kijken. GSB-leden gaven aan dat ze dat wel jammer vonden, omdat ze er wel rekening mee moesten houden bij de inrichting van de locaties en uitvoering van de procedures. Bij deze verkiezing was er ook minimale interesse vanuit de media. Bij enkele, vaak grote, gemeenten kwam soms een journalist langs. Bij de meeste gemeenten is er geen interesse geweest vanuit de media.

4.3 Uitvoer van het controleprotocol NPVV

Het was voor alle GSB-leden duidelijk hoe men het controleprotocol NPVV moest uitvoeren. Een onderdeel van het controleprotocol is dat drie partijen handmatig worden gecontroleerd. Welke partijen gecontroleerd gaan worden, moet worden gerealiseerd via een loting. Vaak doet men dit aan de hand van een bingo. Men probeert er zo nog een luchtige en 'feestelijke' taak van te maken. Echter, veel GSB-leden vonden het onzinnig om deze taak uit te voeren. Men begrijpt dan niet goed waarom deze controletaak moet worden uitgevoerd. Hierdoor ontstaat er weerstand

tegen het uitvoeren van deze controletaak, omdat men het gevoel heeft dat er veel tijd in gaat zitten die beter aan andere taken kan worden besteed. Een aantal GSB-leden zouden daarom een betere uitleg willen over *waarom* deze taak moet worden uitgevoerd. Zo wordt genoemd dat men bijvoorbeeld niet begrijpt waarom OSV2020 door de Kiesraad zelf niet gecontroleerd wordt. Eén deelnemer noemde dat hun gemeente een goede uitleg had gekregen door medewerkers van de Kiesraad toen zij vóór de verkiezing op bezoek kwamen. Voor hen was het vervolgens duidelijk waarom deze taak moet worden uitgevoerd.

Er was wel één grote gemeente waarbij er uit deze controletaak een fout naar voren kwam. Er was in OSV2020 namelijk iets fout gegaan bij de stembureaus nummer één en nummer zeven, deze waren in OSV2020 omgewisseld. Deze gemeente was blij dat men het controleprotocol had uitgevoerd, omdat men hierdoor deze fout had ontdekt. Deze gemeente noemde daarom dat het voor hen wel degelijk zin had om het controleprotocol uit te voeren.

"Ik krijg het niet uitgelegd aan anderen. Gaan we nu checken of OSV2020 wel goed geteld heeft? Waarom wordt OSV2020 dan niet getest? Ik vind het tijdverspilling"

– GSB-lid, middelgrote gemeente met DSO

Vaak worden de controletaken uitgevoerd door twee personen binnen het GSB. Hoeveel tijd het uitvoeren van deze controletaak kostte hing af van de grootte van de gemeente. Zo kost het bij grote gemeenten vaak een hele dag voor twee mensen. Bij kleine gemeenten is het vaak een paar uur werk.

4.4 Controletaken voor decentrale stemopneming (DSO)

Ter achtergrond: Bij de decentrale stemopneming (DSO) tellen de stembureaus op de avond van de stemming zowel de stemmen per lijst als per kandidaat. Het GSB controleert de volgende dag de processen-verbaal van de stembureaus. Bij (vermoedelijke) fouten of onverklaarde telverschillen worden de stemmen van dat stembureau geheel of gedeeltelijk herteld. De manier van decentraal tellen in de stembureaus was bij de verkiezingen vóór 2023 de gangbare procedure. De controles door het GSB zijn nieuw. Deze zijn voor het eerst uitgevoerd bij de PS/WS-verkiezingen 2023.

De GSB-leden die bij de Europees Parlementsverkiezing 2024 gebruikmaakten van decentrale stemopneming waren over het algemeen positief over de uitvoering van de controletaken. Men had het idee dat de voorbereidingen goed getroffen waren, er was meestal voldoende personeel (zie toelichting 3.2.1.) en genoeg ruimte om de taken uit te voeren en eventueel lijsten te hertellen. Men was ook tijdens de uitvoering van de taken weinig problemen tegengekomen. Dit kwam mede doordat, zoals eerder al benoemd, dit een kleine verkiezing betrof. Hierdoor waren er minder hertellingen nodig en waren de controlewerkzaamheden minder complex.

De aanpak van de taken bij DSO verschilt enigszins per gemeente, maar er zijn ook veel overeenkomsten. De meeste gemeenten hebben een aantal controleteams, het aantal teams verschilt per gemeente. Vaak start men met het controleren van de pv's. Meestal begint men dan eerst met de stembureaus waarvan men weet dat er problemen zijn geweest bij het tellen van de stemmen. Op die manier is er voldoende tijd om eventuele problemen op te lossen. Vervolgens wordt dit doorgezet naar een aantal GSB-leden die de hertellingen uitvoeren. Ook voor de invoer van OSV2020 is er vaak een apart team. Het OSV-team bestaat vaak uit ervaren GSB-leden die bij de vorige verkiezingen ook de invoer van OSV2020 deden. Het invoeren in OSV2020 en het hertellen doet men vaak parallel van elkaar. De voorzitter maakte indien nodig een corrigendum op als er wijzigingen zijn geweest. Bij sommige gemeenten zijn ze streng, daar mogen geen pv's van de stembureaus zonder een verklaring worden ingeleverd.

De GSB-leden kwamen tijdens de controletaken minder fouten van de stembureaus tegen dan bij de voorgaande verkiezingen. Mogelijk kwam dit doordat het een kleinere verkiezing was dan de twee voorgaande verkiezingen (TK-verkiezing 2023 en PS-/WS-verkiezing 2023). Hierdoor waren er vaak weinig hertellingen nodig. De volgende fouten kwamen GSB-leden met DSO het meeste tegen bij de uitvoering van hun werkzaamheden:

- *Verkeerde kandidaat:* Bij dit type fout hadden de stembureauleden de stemmen bij de verkeerde kandidaat geplaatst, ofwel bij de kandidaat erboven of eronder.

- *Onjuist overnemen turflijst:* De turflijst is dubbelzijdig afgedrukt, waarbij er nog stemmen op een kandidaat op de achterkant kunnen staan. Deze wordt wel eens vergeten om over te nemen. Hierdoor ontstaan er telverschillen. Men geeft als tip om enkelzijdige turflijsten te maken.
- *Overschrijffouten:* Het komt regelmatig voor dat de controle-teams fouten maken in het overschrijven van het aantal stemmen. Men zegt hierover dat het mensenwerk is, waardoor er wel eens dit soort fouten in kunnen sluipen.
- *Stembiljet verkeerde stembureau:* Op sommige locaties zijn er meerdere stembureaus in één gebouw (stemlokaal) gevestigd. Daar komt het wel eens voor dat een burger zijn/haar stembiljet bij het verkeerde stembureau inlevert. Hierdoor heeft het ene stembureau een stembiljet te weinig en het andere een stembiljet te veel. Soms is dit snel achterhaald, omdat men snel doorhad dat het ene stembureau een stembiljet te weinig had en de ander één te veel. Bij andere kwam dit pas bij de controle van het GSB naar boven.
- *Stempassen verkeerd geteld:* Het verkeerd tellen van de stempassen door een stembureau lid komt ook regelmatig voor.
- *Kloppend maken fouten:* Stembureaus tellen vaak eerst op partij en vervolgens op kandidaat. Dan komt het wel eens voor dat er een verschil zit tussen deze twee tellingen. Sommige stembureaus proberen het verschil dan kloppend te maken, zonder dat ze een hertelling doen. Hierdoor moet het GSB alsnog een hertelling doen, wat hen veel tijd kost.
- *Onverklaard verschil:* Onverklaarde verschillen komen nog regelmatig voor. Volgens GSB-leden komt dit soms doordat een burger een stembiljet mee naar huis neemt, zonder dat het stembureau dit heeft gezien. Hierdoor wordt het erg lastig om te achterhalen waar het telverschil in zit. Dit blijft na een hertelling onverklaard. Hierover noemen GSB-leden dat het fijner is als één onverklaard verschil mogelijk mag zijn, zonder dat men dan moet hertellen.

4.5 Controletaken voor centrale stemopneming (CSO)

Ter achtergrond: Bij de centrale stemopneming (CSO) tellen stembureaus op de avond van de stemming de stemmen per lijst. Het GSB telt de volgende dag de stemmen per lijst en stelt de som van de aantallen stemmen per lijst vast.

De controletaken voor een verkiezing worden steeds meer gestructureerd en beter georganiseerd. Zo heeft elke gemeente een eigen aanpak waarin alles tot in de details wordt voorbereid. Men noemt hierover dat dit komt door de ervaringen van afgelopen verkiezingen. Voor zaken die toen minder soepel liepen, heeft men bij deze verkiezing (EP24) een oplossing bedacht. Bij de meeste gemeenten verliepen de controletaken dan ook erg soepel. De aanpak verschilt per gemeente, maar er komt ook veel overeen. Wat overall opvalt is dat er bij deze verkiezing meer is gesplitst in taken. Zo worden er (vooral bij (middel)grote gemeenten) voor verschillende taken groepjes medewerkers gemaakt. Daar is vaak een stroomschema voor, zodat de taken van de ene ploeg naar de andere ploeg worden overgedragen en iedereen een afgebakende taak heeft. Zo worden bij veel gemeenten vrijwilligers, studenten of externe mensen ingezet om te tellen/turven. Dit noemt men vaak telploegen. Het invullen van de pv's is volgens de GSB-leden lastiger werk, daarom zet men daar vaak ervaren mensen op. Zoals ambtenaren uit het verkiezingsteam. Bij sommige gemeenten noemt men dit pv-duo's, zij doen dit werk dus met twee personen. Bij andere gemeenten worden het pv-controleurs, telcoördinatoren of telhalcoördinatoren genoemd. Binnen deze gemeenten zijn dat de personen die de pv's invullen of het lastigste deel van de pv's invullen. Dat heeft ook als voordeel dat er maar een klein groepje hoeft te weten hoe de pv's moeten worden ingevuld. Aangezien men dit het lastigste deel van de controletaken vindt, scheelt dat veel tijd en mankracht in de voorbereiding. Sommige gemeenten noemen dat de kwaliteit van de pv afhankelijk is van de telcoördinator. Sommigen leveren pv's in waar nog veel slordigheden of fouten in zitten. Anderen noemen dat zij dit jaar ervoor hebben gekozen om de pv's altijd met z'n tweeën in te laten vullen, zodat het vier-ogenprincipe ervoor zorgt dat er minder fouten doorheen glippen.

Sommige gemeenten werken met shifts, waarbij de telploegen maar een dagdeel hoeven te tellen. Andere werken met zogenoemde 'klokmomenten', waarbij er op verschillende posten wordt gecheckt hoe de taken verlopen. Hier wordt met dashboardmonitoren weergegeven welke taak waar wordt uitgevoerd. Er was zelfs een gemeente die met een track-and-trace systeem op de

stembussen en pv's werkte. Men had chips op de pv's geplakt, waardoor ze precies konden zien waar een pv zich bevond. Dit was een grote gemeente die de controletaken uitvoerde in een zeer grote evenementenhal. Hierdoor kon men een pv makkelijk terugvinden in deze grote ruimte.

Net als bij DSO, verliepen de controletaken bij CSO soepeler dan bij de eerdere verkiezingen. Ook hier kwam het doordat het om een kleine verkiezing ging, waardoor de taken minder werk kostten. Daarnaast speelt het ook mee dat men steeds meer ervaring heeft, waardoor de taken minder ingewikkeld zijn. Desondanks sluiten er altijd wel wat fouten in. Volgens de GSB-leden komt dit o.a. doordat het mensenwerk blijft, er toch een bepaalde druk/stress ervaren wordt en omdat men de processen verbaal ingewikkeld vindt om in te vullen. Doordat men iets op een pv niet begrijpt, worden er wel eens fouten gemaakt. De volgende fouten kwamen GSB-leden met CSO het meeste tegen bij de uitvoering van hun werkzaamheden:

- *Optelfouten*: Bij de controletafel werd wel eens ontdekt dat men verkeerd had opgeteld. Dit werd ook wel eens ontdekt bij de invoer van OSV2020.
- *Rubriek 6 niet ingevuld*: Men noemde dat het regelmatig voorkwam dat rubriek 6 van pv Na 31-2 vergeten werd in te vullen. Of dat men niet begreep hoe men dit moest invullen, waardoor het leeggelaten werd.
- *Geen volmachten geteld*: Bij dit type fout had het stembureau de volmachten niet geteld. Het kwam ook voor dat de volmachten op de verkeerde stapel waren gelegd, waardoor ze tussen de stempassen zaten. Ook hierdoor ontstond er een verschil.
- *Geen verklaring op het pv*: Op sommige processen verbaal van de stembureaus werd geen verklaring bij een telverschil gegeven, terwijl deze verklaring er wel was.
- *Wel een verklaring op het pv*: Andersom kwam het ook voor: dan was er een onverklaard verschil, maar men gaf toch een verklaring op het pv van het stembureau. Als men de verklaring dan teruglas, bleek dit geen echte verklaring te zijn. Een voorbeeld hiervan is dat men aangaf dat de app een stempas twee keer had geteld. Echter, volgens het GSB-lid kan de app hier niets mee te maken hebben. Het geven van een verklaring terwijl dit niet klopt, geeft een vertekend beeld.
- *Verkeerd overschrijven*: Men kwam ook regelmatig fouten tegen waarbij men de tellingen verkeerd (schuin) had overgeschreven op bijlage 2 (van pv Na 31-2). Dan ging dit met name mis bij het overschrijven van de stemmen op de kandidaten. Dit is lastig te controleren, omdat men op het einde wel op het zelfde aantal uitgebrachte stemmen komt.
- *Stembiljet verkeerde stembureau*: Op sommige locaties zijn er meerdere stembureaus in één gebouw gevestigd. Daar komt het wel eens voor dat een burger zijn/haar stembiljet bij het verkeerde stembureau inlevert. Hierdoor heeft het ene stembureau een stembiljet te weinig en het andere een stembiljet te veel.
- *Vinkje niet gezet*: Bij het hertellen van stempassen werd er wel eens vergeten om bovenaan op het pv Na 31-2 een vinkje te zetten.
- *Stem bij verkeerde partij*: Bij dit type fout was een stem bij de verkeerde partij gezet.

4.6 Modellen processen verbaal en corrigenda

Over het algemeen zijn GSB-leden tevreden over de uitvoering van de GSBV-taken. Echter, de processen verbaal en de corrigenda blijven een groot pijnpunt voor GSB-leden. Het roept veel frustratie op, omdat het lastig blijft om de pv's op de juiste manier in te vullen. Dit komt doordat men de pv's en corrigenda te ingewikkeld en onvoldoende handzaam vindt. Daarom wil men dat de modellen flink aangepakt worden. Deze moeten volgens GSB-leden duidelijker, scherper en beter aansluiten op de praktijk, zodat deze tijdens de uitvoering van de GSB-werkzaamheden eenvoudiger zijn om in te vullen. Tijdens de focusgroepen noemde de GSB-leden daarom veel verbeterpunten op de verschillende pv's en de corrigenda.

Men benoemde dat de Kiesraad had verteld dat zij de processen verbaal en corrigenda zou verbeteren, maar dat zij deze verbeteringen niet terugzagen in de versies voor de Europees Parlementsvierkiezing. Een paar GSB-leden wisten wel dat er wijzigingen doorgevoerd waren, maar gaven aan dat deze nauwelijks een verbetering waren op de eerdere processen verbaal en corrigenda. Volgens de GSB-leden waren sommige zaken juist ingewikkelder geworden, in plaats van dat deze positief verbeterd waren. Navolgend gaan we in op de verbeterpunten die GSB-leden hebben teruggekoppeld tijdens de focusgroepen.

"Als ze wijzigingen hebben gemaakt, dan heb ik niet het idee dat dit ten goede is gekomen. Er zitten dubbele ontkenningen in. Het kan veel makkelijker."
– GSB-lid, grote gemeente, DSO

Algemene verbeterpunten

Tijdens de focusgroepen kwamen een aantal algemene verbeterpunten naar voren die voor alle processen verbaal en corrigenda gelden:

- *Namen processen verbaal en corrigenda:* Men vindt dat de namen van de processen verbaal en de corrigenda veranderd moeten worden. Men vindt de huidige namen, zoals Na 31-1 of P 2a te ingewikkeld, te weinig informatie geven en te juridisch. Hierdoor zijn deze lastig te onthouden voor GSB-leden. Ook het communiceren over de processen verbaal en corrigenda is hierdoor lastig. Men weet soms niet direct over welke variant het gaat. Er wordt als suggestie gegeven om een pv te vernoemen naar de plek waar die gebruikt wordt, zoals pv stembureau.
- *Taalgebruik:* Men ervoer het taalgebruik van de processen verbaal en corrigenda van deze verkiezing nog steeds als te moeilijk. Het taalgebruik is volgens hen te juridisch, waardoor niet iedereen het begrijpt. Men noemde dat sommige voorzitters, GSB-leden of vrijwilligers maar één keer in de zoveel tijd helpen bij verkiezingen. Dan is het voor hen lastig om juridisch taalgebruik te begrijpen. Als voorbeeld noemde men 'openbaar lichaam'. Dit woord is voor GSB-leden te ingewikkeld. Daarnaast noemt men dat het soms niet duidelijk is of het om stempassen of stembiljetten gaat. Men vindt het belangrijk dat het taalgebruik van de processen verbaal en de corrigenda bij een volgende verkiezing zo eenvoudig mogelijk is. Zodat iedereen het kan begrijpen.
- *Lay-out:* Men vond de lay-out van de processen verbaal en corrigenda rommelig. Zo sprong het ene deel van de pv's/corrigenda wel in en het andere deel niet. Dit maakt het voor de GSB-leden lastiger leesbaar.
- *Proces-verbaal en corrigendum in één:* GSB-leden vonden het onpraktisch dat het pv en het corrigendum losse documenten zijn. Men heeft liever dat dit één geheel wordt. Dan is er namelijk nog maar één tellijst waar men de nieuwe uitslag op zet. Daarnaast zorgen de twee losse documenten ervoor dat het lastig is om bij de invoer van OSV2020 de lijsten uit elkaar te houden en geen fouten te maken. Daarnaast maakt één lijst het eenvoudiger voor de burger om te bekijken wat er is veranderd en wat de definitieve uitslag is.
- *Lege pagina's:* Men noemt dat er veel witpagina's in de processen verbaal en corrigenda staan. Deze mogen volgens de GSB-leden er tussenuit gehaald worden. Dit voegt voor hen niets toe en kan voor verwarring zorgen.

"Wij besteden als gemeente er veel aandacht aan dat alles in B1-Nederlands moet staan. Dus wij maken alle instructies en communicatie-uitingen in begrijpelijk en eenvoudig taalgebruik. Maar zo'n pv is gewoon hogere wiskunde, die moeten echt eenvoudiger om het voor iedereen begrijpelijk te maken."
– GSB-lid, grote gemeente, CSO

Verbeterpunten voor DSO

Gemeenten die gebruik maken van decentrale stemopneming gebruiken het pv Na 31-1, corrigenda Na 14-1 en 14-2 en pv P 2a bij een nieuwe GSB-zitting. De GSB-leden noemden een aantal verbeterpunten voor deze modellen. Sommige verbeterpunten daarvan gelden ook voor CSO en staan daarom bij 'algemene verbeterpunten'. Andere verbeterpunten liggen meer bij de invoer van OSV2020 en staan daarom bij 'Invoer OSV2020'. Navolgend gaan we in op de verbeterpunten specifiek voor DSO:

- *Onduidelijk waarom een verklaring geven:* In rubriek 6 van pv Na 31-1 is het onduidelijk waarom men een verklaring moet geven, ook als men geen verklaring kan geven.
- *Optie 'weten niet wat er is gebeurd toevoegen':* Het komt soms voor dat het niet te achterhalen is wat er op een stembureau is gebeurd. Het is op pv Na 31-1 in rubriek 6 dan wel mogelijk om een 'onlogische' verklaring te geven, zoals dat iemand met 5 stembiljetten is weggelopen, maar het is niet mogelijk om aan te geven dat men niet weet wat er is

gebeurd. Men wil dat er in pv Na 31-1 rubriek 6 de optie 'ik weet niet wat er is gebeurd' wordt toegevoegd.

Verbeterpunten voor CSO

Gemeenten die gebruik maken van centrale stemopneming gebruiken het pv Na 31-2, corrigendum Na 14-2 en pv P 2a bij een nieuwe GSB-zitting.

- *Vierde optie in pv Na 31-2 bijlage 2, rubriek 3:* In bijlage 2 van pv Na 31-2 in rubriek 3 is er een vierde antwoordoptie toegevoegd. Namelijk '*nee, maar er was sprake van een onverklaard verschil geconstateerd door het stembureau.*'. Deze optie ervaart men als verwarrend. Mogelijk komt dit door hoe de optie omschreven staat, dit ervaart men namelijk als te ingewikkeld waardoor het onduidelijk is wanneer men deze optie moet aankruisen. Daarnaast mist men een aantal opties, zoals de optie om een kruisje te zetten als er op donderdag (verkiezingsdag) een fout was, maar men op vrijdag (eerste zitting GSB) geen fout meer vond.
- *Uit elkaar trekken rubriek 3:* In bijlage 2 van pv Na 31-2 in rubriek 3 vindt men het onduidelijk wat het GSB na het aankruisen van één van de vier opties verder moet met invullen, namelijk het tweede deel van rubriek 3 óf rubriek 4. Het onderscheid tussen deze rubrieken is volgens GSB-leden nu onvoldoende duidelijk. Men stelt daarom voor om de vervolgstappen uit te splitsen naar twee verschillende rubrieken. In rubriek 3 wordt er genoteerd of er (onverklaarde) telverschillen zijn. Als dat het geval is gaat men naar rubriek 4, waarin men meer informatie geeft over de telverschillen en de verklaringen hiervan. Als er geen verschillen zijn mag men naar rubriek 5. Eén van de GSB-leden had dit al op deze manier uitgevoerd tijdens de eigen GSB-zitting, dit werkte goed.
- *Donderdag fout en op vrijdag niet meer:* Men liep er tegenaan dat als men op donderdag een fout bij de telling had aangegeven op het pv van het stembureau, maar op vrijdag vonden GSB-leden bij de tellingen geen telverschillen meer, dat men dit nergens kon aangeven op het pv van het GSB. Het gaat hierbij om pv Na 31-2 bijlage 2 rubriek 3. Het werd daarnaast niet uitgelegd in de bijlage wat men hiermee moest. Dergelijke situaties wil men graag uitgelegd krijgen in de bijlage.
- *Volgorde rubrieken doorlopen:* Sommige deelnemers gaven aan dat ze de rubrieken in een andere volgorde doorlopen dan nu in het pv als volgorde staat genoteerd. Zo gaat men bijvoorbeeld van rubriek 1, naar rubriek 5, naar rubriek 2. Ofwel, deze GSB-leden beginnen met tellen, gaan vervolgens verklaren en vervolgens gaan zij naar de OSV-zaal. Andere GSB-leden hanteren weer een andere volgorde. Men wil graag dat de volgorde goed past bij het werkproces van de GSB's. Echter, dit werkproces verschilt dus vaak per gemeente.
- *Wat van pv stembureau overnemen op pv GSB:* Het viel sommige GSB-leden op dat de vrijwilligers snel geneigd zijn om de gegevens uit het pv van het stembureau, N 10-2, over te nemen in pv Na 31-2. Men merkt dat het niet helemaal duidelijk is wat men van de bijlage van N 10-2 (telling op lijstniveau in het stembureau), precies moet overnemen in de telling van Na 31-2. Volgens de GSB-leden komt dit doordat men de telling van de stempassen wel moet overnemen van de N 10-2 naar Na 31-2. Dit zorgt voor verwarring. Het helpt om goed duidelijk te maken welke vervolgstap men moet nemen na het zetten van een vinkje op het pv Na 31-2.
- *Invullen van rubriek 6 voelt nutteloos:* Na 31-2 bijlage 2 rubriek 6 wordt soms niet ingevuld. Men noemt hierover dat de N 10-2 en bijlage 2 van Na 31-2 naast elkaar worden gelegd en dat men op die manier snel kan zien wat de verschillen zijn. Bijvoorbeeld als een stem van partij a naar partij b wordt verplaatst. Men snapt daardoor niet waarom rubriek 6 moet worden ingevuld. Men ervaart dit als tijdrovend. Andere GSB-leden vinden het juist wel prettig om te kunnen verklaren wat men heeft aangepast.
- *Starten met stempassen tellen:* Enkele GSB-leden gaven als tip om direct te starten met het tellen van de stempassen bij CSO. In plaats van alleen de stempassen te tellen als er een onverklaard verschil is. Men denkt dat het dan minder werk is, omdat de hertelling dan direct wordt uitgevoerd. Dan is het pv van het stembureau alleen nodig als er een verschil is dat men kan verklaren door het pv van het stembureau erbij te pakken.

"Rubriek 3 op de Na 31-2 leidt alleen maar tot verwarring. Er ontstond heel veel discussie bij ons hoe je dat moest invullen. Je moet dan een optie kiezen, maar

eigenlijk staan niet alle opties ertussen. Dat maakt het lastig.”
– GSB-lid, middelgrote gemeente, CSO

“Wij hadden een hertelling gedaan, omdat ze op donderdag een telfout hadden. Maar op vrijdag klopte het toen wel. Dat kan je nergens kwijt. Je denkt dan ‘nu klopt het’ maar volgens de Kiesraad niet. Niet voor elke situatie die zich voor kan doen staat in de bijlage wat dan de bedoeling is. Wij hadden de Kiesraad gebeld en toen moesten we toch de stempassen hertellen.”
– GSB-lid, middelgrote gemeente, CSO

4.7 Invoer van OSV2020

Net als bij de processen verbaal en corrigenda, zorgt de invoer van OSV2020 ook nog steeds voor een pijnpunt bij de GSB-leden. De processen verbaal en corrigenda en OSV2020 komen nog niet geheel overeen met elkaar, waardoor de invoer van OSV2020 soms als ingewikkeld, onduidelijk en onlogisch wordt ervaren. Binnen OSV2020 ziet men nog geen tot weinig verbeterpunten t.o.v. van de vorige verkiezingen. Niet alle deelnemers van de focusgroepen hebben zelf te maken met de invoer van OSV2020, maar hoorden bijvoorbeeld wel verhalen van collega's. Men noemde de volgende punten over de invoer van OSV2020:

- *Corrigenda werken niet goed in OSV2020:* Men loopt er tegenaan dat als er een corrigendum is opgesteld, dit lastig is om in te voeren in OSV2020. De flow van het corrigendum komt namelijk niet overeen met de flow van OSV2020. Zo komen soms de cijfers niet overeen met elkaar. Dan komt het wel eens voor dat het eindtotaal niet klopt.
- *Volgorde proces-verbaal en OSV2020 komen niet overeen:* Soms komt de volgorde van het pv niet overeen met de volgorde van de invoer van OSV2020. Hierdoor maakt men wel eens fouten of komt er een invoerfout uit OSV2020. Men wil graag dat de invoer van OSV2020 precies overeen komt met de volgorde van het proces verbaal.
- *Geen melding van OSV2020:* Bij één gemeente was er een verklaarbaar verschil, een burger had namelijk een stembiljet meegenomen. Men was echter vergeten om dit te melden in OSV2020. Hier komt vervolgens geen melding van in OSV2020. Hierdoor komt er op het pv te staan dat er een onverklaarbaar verschil is, terwijl er wel een verklaring was. Men heeft dan liever dat er een melding komt vanuit OSV2020 als er iets niet is ingevuld, zodat deze situatie voorkomen kan worden.
- *OSV2020 houdt niet bij hoeveel corrigenda er zijn:* In de huidige OSV2020 wordt er niet bijgehouden hoeveel corrigenda het GSB heeft. Dit moet men nu handmatig doen voor het HSB. Daardoor komt het regelmatig niet overeen met wat er uit OSV2020 komt.
- *Geen veld voor onverklaard verschil:* Bij onverklaarde verschillen is er in OSV2020 volgens de GSB-leden geen veld wat bijhoudt welk stembureau een onverklaard verschil had. Hierdoor moet men dit handmatig in een Word-bestand bijhouden. Men heeft liever dat dit in OSV2020 automatisch wordt bijgehouden.
- *Factsheet OSV2020:* Men mist momenteel nog een factsheet voor OSV2020, waarin stap voor stap wordt uitgelegd wat men moet doen als bepaalde situaties zich voordoen bij de invoer van OSV2020.

4.8 Voorkeur voor decentrale stemopneming versus centrale stemopneming

De voorkeur voor DSO of CSO verschilt per gemeente, maar de meeste gemeenten hebben inmiddels de voorkeur voor CSO. Daarnaast kiest men vaak voor de stemopneming waar men ervaring mee heeft, ofwel de stemopneming die men bij de vorige verkiezingen ook had gekozen. Dit komt doordat men vaak al een routine heeft opgebouwd, waardoor het makkelijker is om bij dezelfde keuze te blijven. Enkele gemeenten zijn wel gewisseld van type stemopneming.

Men vindt het belangrijk dat elke gemeente zelf mag blijven bepalen welke type stemopneming men kiest, omdat het voor elke gemeente anders is. Navolgend gaan we in op de redenen die men heeft om voor CSO of DSO te kiezen.

Redenen die men gaf om een volgende verkiezing (opnieuw) voor DSO te kiezen:

- *Gemak:* Men heeft inmiddels ervaring met deze methode, waardoor het gemakkelijk is om dezelfde methode weer te gebruiken. Dit scheelt organisatorisch veel werk.

- *Minder personeel nodig:* Sommige gemeenten kiezen voor DSO, omdat ze onvoldoende personeel hebben om voor CSO te kiezen. Zij krijgen het niet voor elkaar om voldoende ondersteuners en vrijwilligers te regelen om een centrale stemopneming te realiseren.
- *Organisatorisch gemakkelijker te regelen:* Gemeenten die voor DSO hebben gekozen, hebben het gevoel dat het organisatorisch ingewikkeld is om CSO te regelen. Er is volgens hen meer mankracht nodig, een grotere locatie, meer tafels, een uitgebreidere voorbereiding en meer handelingen op de dag van de GSB-zitting. Hierdoor verwacht men dat het voor sommige gemeenten niet mogelijk is om voor CSO te kiezen..
- *Goedkoper:* Doordat niet alle stemmen tijdens de GSB-zitting geteld hoeven te worden zijn er minder tellers nodig voor het GSB en kan de (tel)locatie kleiner zijn. Beide scheelt de gemeente geld.

Redenen die men gaf om een volgende verkiezing (opnieuw) voor CSO te kiezen:

- *Aantrekkelijker voor de tellers op de avond van de verkiezing:* Doordat tellers op het stembureau bij een centrale stemopneming alleen op lijstniveau hoeven te tellen verwacht men dat het voor vrijwilligers aantrekkelijker wordt om te blijven helpen. Men hoeft niet meer tot laat in de nacht de stemmen te tellen en raakt minder vermoeid.
- *Minder telfouten* – Gemeenten die hebben gekozen voor CSO hebben het idee dat er een stuk minder telfouten worden gemaakt als men gebruik maakt van CSO, omdat men op de dag na de verkiezing fris kan beginnen met tellen. Hierdoor heeft men ook het idee dat de CSO-aanpak uiteindelijk minder werk is dan DSO.
- *Tellers zijn nog aanwezig:* De tellers zijn meestal nog aanwezig in de zaal waar ook de controles door het GSB worden uitgevoerd. Hierdoor kunnen onduidelijkheden direct worden opgelost.

Er waren een aantal gemeenten met decentrale stemopneming die pleitten voor het helemaal afschaffen van het tellen van de stemmen op de dag van stemming. Voor hen zou dat de motivatie zijn om te kiezen voor CSO in plaats van DSO. Zolang het tellen van de stemmen op de avond van de stemming niet wordt afgeschaft, blijven zij kiezen voor DSO.

5 Nieuwe zitting van het GSB

Bij deze verkiezing zijn er weinig terugverwijzingen geweest vanuit het CSB naar het GSB. Dit kwam onder andere doordat het een kleine verkiezing betrof. Daardoor hadden weinig gemeenten te maken met een nieuwe zitting. Dit hoofdstuk gaat dan ook alleen over ervaringen van de gemeenten die hier wel mee te maken hebben gehad. De ervaringen rondom het contact met het CSB (ofwel de Kiesraad) gaan wel over alle gemeenten, omdat iedereen e-mails heeft ontvangen en TOPdesk heeft kunnen ervaren.

De GSB's hadden dit keer vaak vooraf alvast een ruimte gehuurd/gereserveerd voor als er een terugverwijzing zou komen. Daardoor voelde men zich organisatorisch goed voorbereid.

De ervaringen met een nieuwe zitting waren wisselend. Bij sommige gemeenten verliep de nieuwe zitting redelijk soepel. Voor hen was het duidelijk wat men moest doen. Het hertellen ging snel en gemakkelijk. Zij waren de meeste tijd kwijt aan het opstarten van OSV2020 en het invoeren van OSV2020. Ook het opstellen van een corrigendum kostte veel tijd.

Bij andere gemeenten verliep de nieuwe zitting minder soepel. Voor hen was het onduidelijk hoe men het pv (de P 2a) en eventueel het corrigendum/de corrigenda moest invullen. Dit werd voor hen niet duidelijk in de factsheet over terugverwijzingen en ook niet in de beslisboom. Uiteindelijk lukte het na lang uitzoeken bij deze gemeenten wel. Echter, het kostte hen veel tijd. Daarnaast ervaren men stress, omdat het onduidelijk was wat er van hen werd verwacht.

"De tweede zitting was voor mij vele male stressvoller dan de hele verkiezing bij elkaar. Ik vond het verschrikkelijk. We hadden de factsheet erbij gepakt, maar we kwamen er niet uit wat we moesten invullen op het pv. Onzekerheid wat ze van ons verwachtten. In de factsheet staat alleen: vul het pv in. Maar hoe dan? Wat vul ik precies in?"

– GSB-lid, middelgrote gemeente met CSO

Het was tijdens de evaluaties opvallend dat de meeste GSB's het niet 'nieuwe zitting', maar 'tweede zitting' of 'extra zitting' noemen.

5.1 Redenen voor een extra zitting

Het CSB voerde drie controles uit:

- Een data-analyse, met als deadline voor het informeren van de GSB's: woensdag 12 juni 17.00 uur;
- Onderzoek naar bijzonderheden en bezwaren op de fysieke pv's, met als deadline voor het informeren van de GSB's: vrijdag 14 juni 17.00 uur;
- Meldingen van burgers, met als deadline voor het informeren van GSB's: maandag 17 juni 11.30 uur.

Op basis van deze controles konden de gemeenten een terugverwijzing krijgen. De volgende aanleidingen voor een nieuwe zitting werden genoemd:

- *Verskil in aantal stemmen:* Door de data-analyse die de Kiesraad uitvoerde kwamen er bij sommige gemeenten nog fouten naar voren. Zo had een gemeente één stem verschil waarbij de stempassen wel al waren herteld maar het GSB dit niet had aangegeven.
- *Invoer OSV2020:* Er waren ook gemeenten waar er iets fout was gegaan bij de invoer van OSV2020, waardoor zij een terugverwijzing hadden gekregen.
- *Achterkant turflijst niet bekeken:* Er was een gemeente waarbij men was vergeten om de achterkant van een turflijst te bekijken, waardoor er een fout in de telling van de stemmen was ontstaan.
- *Melding burger:* Ook meldingen van burgers kwamen voor als aanleiding voor een terugverwijzing. Bijvoorbeeld dat de burger op nummer 10 van een bepaalde lijst had gestemd maar dat nummer 10 volgens het pv 0 stemmen had gekregen .

Over de meldingen van burgers gaf men aan dat het onpraktisch is dat burgers bezwaar kunnen maken tot maandag 11.30 uur. Dan moet men in de middag een zitting organiseren. Dat is voor sommige gemeenten lastig, omdat het voor hen lang duurt voordat ze de stembussen hebben opgehaald (bijvoorbeeld omdat deze op een verre of lastig bereikbare locatie staan). Dan wordt het voor hen te krap om op tijd de documenten fysiek bij het HSB of CSB in te leveren. Men vindt het realistischer als dezelfde tijd wordt aangehouden als de Kiesraad nodig heeft, namelijk van maandag tot vrijdag 17.00 uur. Vier dagen vindt men een goede tijd om burgers bezwaar te kunnen laten maken.

5.2 Contact tussen het GSB en het CSB (de Kiesraad)

N.a.v. van de vorige evaluatie van de Tweede Kamerverkiezing heeft de Kiesraad een aantal veranderingen doorgevoerd om het contact met de GSB's te verbeteren. De Kiesraad heeft o.a. de applicatie TOPdesk ingezet, de e-mails richting de GSB's veranderd en meer medewerkers (o.b.v. kieskringen) ingezet. Navolgend gaan we in op de ervaringen van de GSB-leden over dit contact en in hoeverre zij deze veranderingen als een verbetering zien:

- *TOPdesk*: De applicatie TOPdesk zag men als een prettige verbetering t.o.v. het contact wat men met het CSB tijdens de Tweede Kamerverkiezing had. Het was prettig dat men een e-mail kreeg met de vooraankondiging dat er een bericht klaar stond in TOPdesk. Hierdoor hoefde men niet continue in te loggen in TOPdesk. Het was opvallend dat veel GSB-leden aangaven dat zij alsnog vaak in TOPdesk inlogde om er zeker van te zijn dat er niet toch nog meldingen bijkwamen waarvan geen e-mail was gestuurd. Men was bang om een terugverwijzing te missen. Verder vond men TOPdesk overzichtelijk en prettig om mee te werken. Enkele GSB-leden gaven aan dat zij wel een e-mail kregen, maar dat er geen melding in TOPdesk stond, uiteindelijk bleek wel dat er een terugverwijzing was. Deze kwam in eerste instantie niet goed door in TOPdesk.
- *E-mail*: Men vond de e-mails verbeterd t.o.v. van de vorige verkiezing. De e-mails waren niet computerachtig meer qua schrijfstijl. Daarnaast vond men dat de Kiesraad snel was met het aangeven van eventuele terugverwijzingen. Zo vonden ze dat de data-analyse snel uitgevoerd was. Dat was prettig.
- *Telefonisch contact*: Vrijwel niemand heeft telefonisch contact opgenomen met de Kiesraad over de nieuwe zitting. Eén gemeente noemde dat zij zelf werden gebeld door de Kiesraad dat er nog een terugverwijzing aan kwam. Dat vond men prima. Het viel op dat gemeenten die tegen zaken aanliepen, zoals het invullen van het pv P 2a, niet hadden gebeld met de Kiesraad om hulp te vragen. Men gaf aan dat zij het eerst zelf wilde uitzoeken en dat zij bij TK23 slechte ervaringen hadden met bellen naar aanleiding van een terugverwijzing.

"TOPdesk werkt wel prettig. Ook fijn dat je een mailtje krijgt van de melding in TOPdesk. Ik heb toch nog tien keer gekeken in TOPdesk of er niet echt nog eentje in stond. Voor de zekerheid."

– GSB-lid, middelgrote gemeente met CSO

6 Gemeenteraadsverkiezingen 2026

Met de GSB-leden is tijdens de focusgroepen gesproken over hoe zij aankijken tegen de voorbereidingen op de gemeenteraadsverkiezingen van 2026. Dit omdat het takenpakket van de gemeenten bij deze verkiezing uitgebreider zal zijn. Gemeenten zijn dan ook het centraal stembureau (hierna CSB).

De taken van de gemeenten zullen bij de gemeenteraadsverkiezingen anders zijn dan bij de Europees Parlementsverkiezing doordat de gemeenten bij deze verkiezingen ook de rol van CSB krijgen. Deze rol is anders dan bij de voorgaande gemeenteraadsverkiezingen, omdat toen NPVV nog niet toegepast werd. Veel gemeenten, met name kleine en middelgrote gemeenten, zijn hier niet tot nauwelijks mee bezig. Zij denken dat 2025 eindelijk een rustig jaar gaat worden qua voorbereidingen op verkiezingen en zijn daarom nog niet bezig met de voorbereidingen op de gemeenteraadsverkiezingen van 2026. Daarnaast hebben zij nog onvoldoende beeld bij de taken van het CSB, hoeveel werk dit is en hoe druk deze verkiezingen zullen zijn.

Een aantal grote gemeenten zijn wel goed op de hoogte van de rol van het CSB tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 2026. Zij maken zich zorgen over de hoeveelheid werk die dit met zich meebrengt en zijn daarom al bezig met de voorbereidingen hierop. Ook zien zij dat niet alle gemeenten zich bewust zijn van de hoeveelheid werk die de rol als CSB met zich meebrengt. Daarom adviseren deze grote gemeenten dat de Kiesraad hier een rol op gaat pakken, zodat alle gemeenten goed op de hoogte zijn van hun rol als CSB en de taken die daarbij horen. Men vindt het belangrijk dat de Kiesraad hier snel en proactief over communiceert, zodat gemeenten zich goed en op tijd kunnen voorbereiden. Daarnaast vragen sommige GSB-leden zich af hoe het georganiseerd wordt dat alle gemeenten hun rol als CSB op dezelfde manier gaan uitvoeren, omdat men zich afvraagt of dit wel consistent gebeurt. Men verwacht namelijk dat elke gemeente dit op een andere manier gaat doen. Daarom wil men dat de Kiesraad ook hier een rol op gaat pakken.

"Bij de gemeenteraadsverkiezing in 2026 moeten we ook CSB zijn. Hoe ziet de Kiesraad het voor zich dat wij allemaal, 340 verschillende gemeenten, dat allemaal op dezelfde manier gaan doen? Als er informatie over is wil ik dat wel zo snel mogelijk weten."

– GSB-lid, grote gemeente, DSO

Kleine en middelgrote gemeenten zijn meer bezig met de politieke druk van de gemeenteraad en wat dat betekent voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2026. Zo noemen een aantal gemeenten dat de gemeenteraad per se wil dat er wordt gekozen voor DSO, omdat men direct een verkiezingsuitslag wil op de avond van de verkiezing. Dit komt omdat de gemeenteraad graag direct feest wil vieren op die avond. Dit kan niet als er voor CSO gekozen wordt. Dan is de verkiezingsuitslag op kandidaatniveau pas later bekend. Er zijn ook gemeenten die al gewend zijn aan CSO, maar bij de gemeenteraadsverkiezing in 2026 hierdoor toch voor DSO zullen gaan.

"Wij willen wel CSO bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2026, maar daar is geen discussie over mogelijk. De gemeenteraad wil op de verkiezingsavond namelijk de uitslag, zodat ze een feestje kunnen vieren. Dus het wordt sowieso DSO voor ons. De vorige keer stond de burgemeester zelfs op onze vingers te kijken dat we op moesten schieten met tellen."

– GSB-lid, middelgrote gemeente, DSO

Daarnaast spelen er nog andere vragen en onduidelijkheden bij gemeenten over de gemeenteraadsverkiezingen in 2026. Zo noemden een paar GSB-leden dat de datum van de verkiezing in de periode van de Ramadan valt. Hierdoor is men bang dat er minder ondersteuners en vrijwilligers zijn om te helpen bij de GSB-taken. Men noemt ook dat veel gemeenten dit waarschijnlijk nog niet weten, dus dat het prettig is als de Kiesraad dit deelt, zodat men zich hierop

kan voorbereiden. Daarnaast zijn er ontwikkelingen zoals mogelijke wijzigingen in de wetgeving, een nieuw stembiljet en aanpassingen in de pv's en corrigenda. Ook hier wil men graag proactief en op tijd informatie over krijgen. Men heeft het idee dat gemeenten anders denken dat 2025 een rustig (verkiezings)jaar is, terwijl dit niet het geval is. Men is hier liever op tijd van op de hoogte, zodat gemeenten zich hierop goed kunnen voorbereiden.

7 Onderzoeksverantwoording

7.1 Opzet van het onderzoek

Het onderzoek vond plaats op woensdag 26, donderdag 27 en vrijdag 28 juni 2024. Er zijn die dagen in totaal zes focusgroepen georganiseerd van elk 1,5 uur. In totaal spraken we 31 leden van het GSB, verspreid over heel Nederland.

Dit keer zijn de groepen samengesteld op basis van de grootte van de gemeente. Hierdoor was het gemakkelijker om de ervaringen van de verschillende groottes van de gemeenten inzichtelijk te krijgen. Daarnaast was het voor de GSB-leden zelf prettig om ervaringen te delen en te horen van vergelijkbaar type gemeenten. Bij de samenstelling van de focusgroepen is verder rekening gehouden met de volgende criteria:

- centrale of decentrale stemopneming (een mix binnen de groepen)
- regio's over Nederland
- rol binnen het stembureau
- toepassing van centrale of decentrale stemopneming in maart 2023 en november 2023

Het onderzoek vond online plaats via MS Teams. De opdrachtgever (Kiesraad) heeft de focusgroepen online via een streaming mee kunnen kijken en aanvullende vragen kunnen stellen aan de deelnemers. De eerste onderzoeksdag heeft de Kiesraad bij Blauw Research op kantoor meegekeken. Van elke focusgroep is een video-opname gemaakt. Deze dienden, samen met de observaties van de onderzoekers, als basis voor de analyse van de resultaten.

De gesprekspuntenlijst is in samenwerking met de Kiesraad opgesteld. De opzet was grotendeels vergelijkbaar met de focusgroepen die in maart en april 2023 gevoerd zijn met CSB- en GSB-leden n.a.v. de provinciale staten- en de waterschapsverkiezingen en de focusgroepen met de GSB-leden die in december 2023 gevoerd zijn n.a.v. Tweede Kamerverkiezing 2023. Dat was belangrijk omdat in dit onderzoek de resultaten vergeleken zijn met de ervaringen van GSB-leden bij deze twee eerdere verkiezingen.

Het onderzoek is uitgevoerd door:

- Dori van Rosmalen; senior research consultant
- Roos Hoedjes; senior research consultant

Contact opnemen kan via e-mail: welcome@blauw.com of via bellen 010-4000 900.

7.2 Respondentenoverzicht

woensdag 26 juni 10:30 - 12:00 - middelgrote gemeenten

Gemeente	Rol	Stemopneming	Lid PS/WS2	toen	Lid TK23	toen
Gemeente Lansingerland	Voorzitter	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Tiel	Voorzitter	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
Zevenaar	Algemeen lid	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
Heerlen	Voorzitter	centraal	ja	centraal	ja	centraal

woensdag 26 juni 13:00- 14:30 - grote gemeenten

Gemeente	Rol	Stemopneming	Lid PS/WS2	toen	Lid TK23	toen
Gemeente Enschede en Losser	plaatsvervangend voorzitter	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
Amersfoort	Voorzitter	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Gemeente Delft	Voorzitter	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
s-Hertogenbosch	Algemeen lid	centraal	nee		nee	
Nijmegen	Algemeen lid	centraal	nee		ja	centraal
Rotterdam	Voorzitter	centraal	ja	centraal	ja	centraal

woensdag 26 juni 15:00- 16:30 - kleine gemeenten

Gemeente	Rol	Stemopneming	Lid PS/WS2	toen	Lid TK23	toen
Veere	Algemeen lid	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Heerde	Algemeen lid	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Asten	Voorzitter	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Gemeente Harlingen	Algemeen lid	centraal	ja	centraal	ja	centraal

donderdag 27 juni 10:30-12:00 - middelgrote gemeenten

Gemeente	Rol	Stemopneming	Lid PS/WS2	toen	Lid TK23	toen
Geldrop-Mierlo	Ambtelijke ondersteuner	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
Harderwijk	Ambtelijke ondersteuner	centraal	nee		ja	centraal
Gemeente Hengelo	Voorzitter	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
Sittard-Geleen	Algemeen lid	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
Leideschendam-Voorburg	Voorzitter	centraal	ja	decentraal	ja	centraal
Harderwijk	Algemeen lid	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Alkmaar*	Coordinator CSO	centraal	ja	decentraal	ja	centraal

donderdag 27 juni 13:00-14:30 - middelgrote gemeenten

Gemeente	Rol	Stemopneming	Lid PS/WS2	toen	Lid TK23	toen
Borne	Algemeen lid	decentraal	ja	decentraal	ja	decentraal
Moerdijk	Voorzitter	decentraal	ja	decentraal	ja	centraal
Helmond	Algemeen lid	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Súdwest-Fryslân	plaatsvervangend voorzitter	centraal	ja	decentraal	ja	centraal
Weert	Ambtelijke ondersteuner	centraal	ja	decentraal	ja	centraal
Harderwijk	voorzitter	centraal	ja	decentraal	ja	centraal

vrijdag 28 juni 10:30-12:00 - grote gemeenten

Gemeente	Rol	Stemopneming	Lid PS/WS2	toen	Lid TK23	toen
Gemeente Den Haag	plaatsvervangend voorzitter	centraal	nee		ja	centraal
Rotterdam	Algemeen lid	centraal	ja	centraal	ja	centraal
's-Hertogenbosch	Algemeen lid	centraal	ja	centraal	ja	centraal
Venlo	Voorzitter	centraal	ja	decentraal	ja	decentraal